

Anders Olsson: Tal till Herta Müller

Talare

Anders Olsson
Ledamot Svenska Akademien

Datum

10 december 2009

Plats

Konserthuset, Stockholm

Eders Majestäter, Eders Kungliga Högheter, mina damer och herrar!

Det finns litteratur som först långsamt, steg för steg, uppenbarar sina djupa kvaliteter. Och så finns det litteratur som omedelbart fångar läsaren genom sitt tilltal. Herta Müllers verk tillhör denna senare typ. I hennes prosa finns en språklig energi som vi från första meningen blir delaktiga i. Något står på spel som handlar om liv och död. Vi känner det redan på temperaturen, den korta andningen, den skarpa detaljen, allt som antyds men måste lämnas osagt.

Denna energi kommer ur en vägran att acceptera det som är. Herta Müller väljer motståndet som metod, i detta nära släkt med den österrikiske författaren Thomas Bernhard. Men hennes verk bottnar ännu starkare än Bernhards i det självupplevda. Hon har sagt att hennes ämne har valt henne, inte tvärtom. Nästan allt hon har skrivit handlar om att leva i Ceaușescus rumänska diktatur, med rädslan, sveket, den konstanta övervakningen.

Men Herta Müller har också skildrat en sorts diktatur i diktaturen, den lilla tyskspråkiga bygemenskap i västra Rumänien där hon växte upp. Vi möter den redan i hennes första bok *Niederungen* (1983), en svit lika grymma som självlysande bilder med barnets vidöppna sinnen. Fram träder ett jag som är främmande, men det gör sig också till främling genom sin omskapande, kritiska blick. I den visionära kortprosan i *Barfüssiger Februar* (1987), kan en drömbild som den svarta axeln djupt ner på brunnens botten fånga bylivets kretsande kring liv och död med hallucinatorisk kraft.

Snart skall gestaltningen av främlingskapet vidgas till den rumänska diktaturen i stort. Det sker främst efter det att Herta Müller tvingas i tysk exil 1987 efter år av censur, förhör och trakasserier. Man kan notera att exilen i hennes fall snarare skärper konfrontationen med diktaturen. Det sker i romaner som *Der Fuchs war damals schon der Jäger* (1992), med dess glimrande serie av bilder ur

vardagslivets terror, *Herztier* (1994), en mästertlig skildring av en grupp ungdomar på flykt undan skräckregimen eller *Heute wär ich mir lieber nicht begegnet* (1997), en uppbruten, isande thriller i det väntande förhörets skugga.

Herta Müller lämnas aldrig i fred av sin erfarenhet av förtryck. Men det viktiga i hennes konst förblir motståndets figurer. Claudio Guillén myntade i en berömd essä begreppet mot-exil om de författare som inte dukar under för landsflykten i nostalgins tecken. För Herta Müller, med sin dubbla rotlöshet, är återvändandet en omöjlighet. Nostalgin är omedveten, och kan bara glimta till i form av ett ensamt aprikosträd vid en banvall, så främmande på Berlins nordliga breddgrader. Som så ofta är det föremålen som visar vägen för Herta Müller. De spelar en huvudroll i hennes prosa, därför att de har en skuggsida som pekar in i skräckens labyrinter.

Herta Müller har berättat om hur hennes tyskspråkiga uppväxt i Rumänien varit en stor inspiration för hennes skrivande. Hon lärde sig tidigt att vända och vrida på ord och talesätt och avlocka dem nya betydelser.

I Herta Müllers prosa finner man ingen episk linje, ingen handling som löper från början till slut. Om världen är tvetydig och ogenomskinlig, måste litteraturen sluta upp med att ge en bedräglig helhetsbild av den. Hon har sagt att endast den uppfunna överraskningen låter oss komma nära verkligheten. Hon klipper ut bitar av erfarenheten för att sedan foga dem samman, och hon har också skriver dikter med collaget som metod. I essäsamlingen *Der König verneigt sich und tötet* (2003), en omistlig vägledning till hennes författarskap, förklarar hon att det för henne inte finns någon avgörande skillnad mellan poesi och prosa. Hennes egenart som berättare ligger just i hennes förmåga att förena poesins täthet med prosans sinne för detaljen. Och det gör hon i en glasklar syntax, där varje sats kräver vår uppmärksamhet.

Med oändlig inlevelse och osentimental blick fortsätter hon sin mot-exil i den stora romanen *Atemschaukel* (2009) som handlar om deportationen av rumänientyskarna från och med 1945 och deras tvångsarbete i dåvarande Sovjetunionen. Hon fullföljer här det projekt som hon planerat tillsammans med sin nära vän, diktaren Oskar Pastior, som dog 2006. Pastior hade suttit i sovjetiskt läger som ung. Även här, i ett starkare beroende av dokumentärt material än tidigare, lyckas hon förena prosans åskådlighet med den poetiska bildens chockverkan. I titelns djärva ordbildning *Atemschaukel*, som kan

översättas ”Andningsgunga”, är hon en arvtagare till den store, likaså rumänsktycke exildiktaren Paul Celan, som kunde kalla en av sina samlingar Atemwende, ”Andningsvända”. I intensiva, språngvis berättade episoder ur lägertillvaron gör hon ett stycke ofrånkomlig samtidshistoria synlig på nytt.

„Liebe Herta Müller. Sie haben den großen Mut gehabt, der provinziellen Unterdrückung und dem politischen Terror kompromißlos Widerstand zu leisten. Für den künstlerischen Gehalt dieses Widerstands verdienen Sie diesen Preis. Ihr Werk ist ein Kampf, der weitergeht und weitergehen muß, eine Form des unwiderruflichen Gegen-Exils. Und obwohl Sie gesagt haben, daß Sie das Schreiben vom Schweigen und Verschweigen lernten, haben Sie uns Wörter gegeben, die uns unmittelbar und tief ergreifen – mit dem Schweigen, über das Schweigen. Ich möchte die wärmsten Glückwünsche der Schwedischen Akademie aussprechen, wenn ich Sie jetzt auffordere, den Nobelpreis für Literatur aus der Hand Seiner Majestät des Königs entgegenzunehmen.“

Anders Olsson

Talets avslutande del i svensk översättning:

”Kära Herta Müller. Ni har haft det stora modet att kompromisslöst stå emot det provinsiala förtrycket och den politiska terrorn. Det är för den konstnärliga halten i detta motstånd, som ni förtjänar detta pris. Ert verk är en kamp som går vidare och måste gå vidare, en form av oåterkallelig mot-exil. Och trots att ni har sagt, att det är tystnaden och förtigandet som har lärt er skriva, har ni gett oss ord som griper oss djupt och omedelbart – med tystnaden, bortom tystnaden. Jag vill framföra Svenska Akademiens varmaste lyckönskningar, när jag nu ber er mottaga Nobelpriset i litteratur ur Hans Majestät Konungens hand.”

Taggar

2000-tal, 2009, Författare, Man, Nobelpriset

URI

<https://www.svenskatal.se/tale/anders-olsson-tal-till-herta-muller>